

Karla Kofol*

Šolski zvezki – pričevalci življenja ob slovenski zahodni meji

School exercise books – records of life along Slovenia's western border

Quaderni scolastici nel Museo Tolmin – testimoni della vita al confine sloveno occidentale

Izvleček

Tolminski muzej hrani v svoji zbirki okrog 40 zvezkov iz različnih obdobj. Najstarejši je iz leta 1848, nekaj jih je iz obdobja pred prvo svetovno vojno, prevladujejo pa zvezki iz medvojne in povojne obdobja. Šolski zvezki iz obdobja pred prvo in po drugi svetovni vojni so podobni ostalim na slovenskem govornem ozemlju, tisti iz medvojne obdobja, ko je Primorska pripadla Italiji, pa se od osrednjeslovenskih močno razlikujejo. Iz njih je moč razbrati povičevanje in vsiljevanje italijanske kulture ter postopno ukinjanje slovenskega jezika, ki je po Gentilijevi reformi povsem izginil iz primorskih šol. Zvezki, ki jih hrani Tolminski muzej pa odražajo tudi ostalo dogajanje v družbi. Pričajo o založniški dejavnosti in oblikovalskih trendih, vsakdanjem življenju piscev in pomembnejših dogodkih, na platnicah zvezkov in ovojnem papirju v katerega so jih zavijali, pa najdemo tudi različne reklamne oglase, duhovite pripombe, risbice in druge zanimive detajle.

Abstract

The Tolmin Museum keeps approximately 40 exercise books from different periods. The oldest is from 1848, a few date from the pre-World War One period, but most originate from the time between the two wars and after World War Two. The school exercise books from before WWI and after WW2 are similar to those from other Slovene areas, whilst the exercise books from between the wars, when the Primorska region belonged to Italy, are very different. In the latter we can see the glorification and imposition of the Italian culture and the gradual abolition of the Slovene language, which after the Gentile reform completely disappeared from Primorska schools. The exercise books kept by the Tolmin Museum also reflect other aspects of what was happening in society at that time. They bear witness to the publishing activities and design trends, the everyday life of the people using them and to significant events, whilst on their covers and on the paper they are wrapped in we can find various advertisements, witty comments, drawings and other interesting details.

Usoda Primorske, zaznamovane z mejami ter nenehnimi družbenimi in političnimi spremembami, se kaže tudi v šolskih zvezkih, ki jih hranimo v Tolminskem muzeju. Trenutno jih je v zbirki »šolstvo« 43, še 13 pa jih je del različnih osebnih in

* Karla Kofol, univ. dipl. etnologinja in sociologinja kulture, muzejska svetovalka, Tolminski muzej, Tolmin; e-pošta: karla.kofol@guest.arnes.si

Naslovnica zvezka iz druge polovice 19. stoletja na kateri je upodobljena kristalna palača v Londonu, zgrajena leta 1851. (Arhiv Tolminskega muzeja, Tolmin: TM)

družinskih fondov. Večina zvezkov je iz obdobja med obema vojnoma in prvih desetletji po vojni, novejših zvezkov pa v zbirki še nimamo.

Najstarejša zvezka sta del zapuščine premožnejše kmečke družine Feltrin s Šentviške planote. Prvi, datiran z letnico 1848, ima na naslovnici natisnjeno podobo slona in je bil last Jakoba Feltrina, kasnejšega duhovnika. Prvotno je bil namenjen učenju, saj najdemo na prvih straneh lepopisne vaje in zapise besed v gotici in latinici, kasneje pa je, kot kažejo zadnje strani, lastniku služil za slikovito opisovanje vsakdanjih dogodkov.

Drug zvezek, prav tako namenjen lepopisju pa je bil last Jakobove mlajše sestre Katarine. Zanimiv je predvsem zaradi dokaj netipične naslovnice. Na mehkih platnicah ima namreč natisnjeno podobo kristalne palače, ki so jo postavili sredi Hyde parka v Londonu leta 1851 za potrebe svetovne razstave. Ta odličen dosežek steklarske industrije in arhitekture je bila prva in največja v celoti steklena stavba na svetu ter zato velik ponos Anglije. Kljub inovativnosti in mogočnosti pa so jo kmalu zasenčile druge, še modernejše stavbe in objekti, tako da je bil leta 1936, ko je pogorela, njen nekdanji ugled že močno načet. Vesti o industrijski revoluciji in bliskovitem tehnološkem napredku, ki je iz velikih mest vztrajno prodiral tudi v najbolj oddaljene kraje, so se torej že v drugi polovici 19. stoletja širile tudi preko zvezkov in ne zgolj časopisov, ki so bili sicer glavni vir informacij o dogajanju v svetu.

Iz obdobja pred 1. svetovno vojno je v zbirki še več drugih zvezkov, večina pa jih je namenjenih predvsem vajam v pisanju. Lepopisje je bilo namreč eden izmed

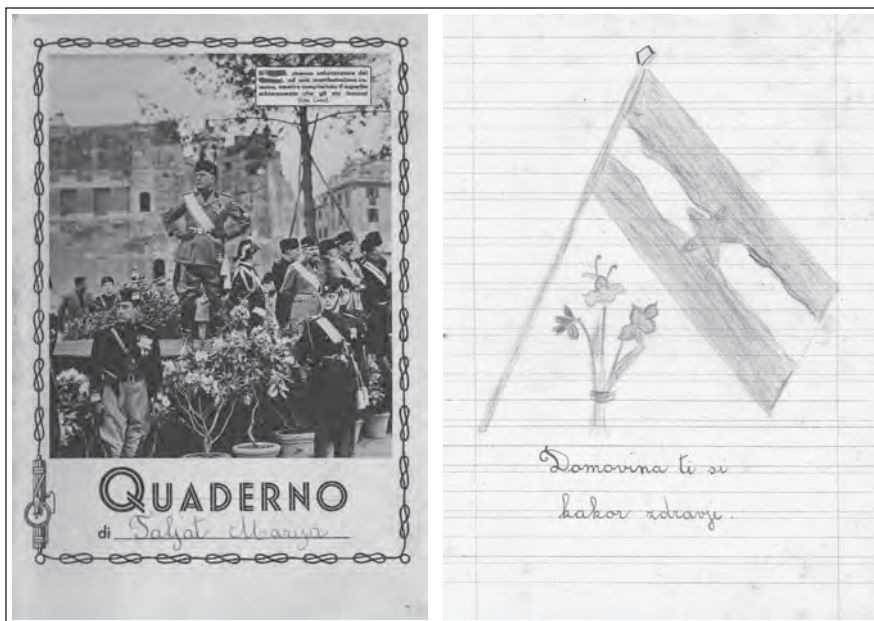

Zvezki Ernesta Lapanja iz Podbrda so polni risb italijanskih vojakov, varuhov rapalske meje. (Arhiv TM)

najpomembnejših učnih ciljev, ki ga je moral doseči učenec že v prvih letih šolanja. O tem, kako pomembno je bila lepa in skrbna pisava pričajo tudi nekateri naslovi zvezkov: lepopisnica, pisanka, spisovnica, zvezek za pisanje in drugi. Če so bile naslovnice zvezkov za učenje pisanja za nižješolce še pisane v slovenskem jeziku, pa so debelejši zvezki, namenjeni učencem in dijakom na višji stopnji šolanja praviloma že naslovljeni v nemškem jeziku.

Zvezki natisnjeni pred 1. svetovno vojno, ki jih hranimo v našem muzeju in kakršne bi bilo moč najti tudi drugje na Primorskem, so bili torej bolj ali manj enaki kot v drugih delih tedanje Avstro-Ogrske. Ostali, predvsem tisti iz medvojne obdobja, ko je Primorska pripadala Italiji, pa se od osrednjeslovenskih močno razlikujejo. Iz njih je namreč moč razbrati poveličevanje in vsiljevanje italijanske kulture ter postopno ukinjanje slovenskega jezika, ki je po Gentilijevi reformi povsem izginil iz primorskih šol. Zanimiva je zbirka petih zvezkov Ernesta Lapanja iz Podbrda, v katerih se nahajajo različne risbe, ki so nastale v šolskih letih 1930/31 in 1932/33. V njih so z otroško roko narisane številne upodobitve italijanskih obmejnih vojakov, ki so po koncu 1. svetovne vojne dobesedno preplavili kraje ob novonastali rapalski meji. Ob risbah so pripisane propagandne parole in fašistični simboli, ki so postali del šolskega in otroškega vsakdanjika in močno orodje raznarodovanja in zatiranja.

Nova oblast, ki je prav preko šolskega sistema poskušala čim hitreje in sistematično potujčiti in povsem nadvladati prebivalce novo pridobljenega ozemlja, je v prvih letih oblati v šolah še dopuščala rabo slovenskega jezika. Zvezka Leopolda Rutarja in

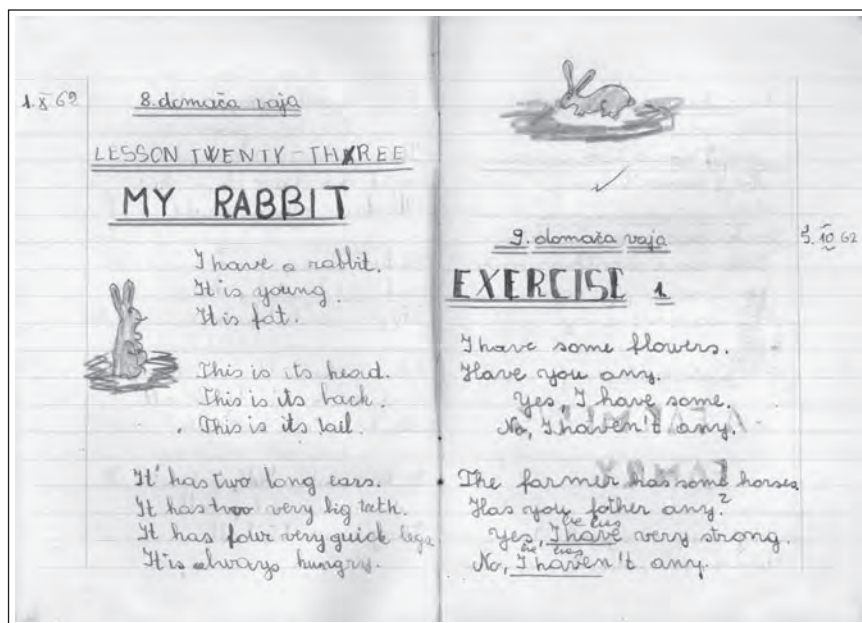

Zunanja in notranja naslovnica šolskega zvezka Marije Taljat iz leta 1945. (Arhiv TM)

Franca Gabrščka iz šolskega leta 1924/25 sta še pisana v slovenskem jeziku, naslovnici pa sta že italijanski, čeprav je bil eden izmed zvezkov izdan v Tolminu. Tudi na številnih drugih naslovnicah zvezkov iz tega obdobja je očitna močna politična propaganda. Na enemu izmed njih je na primer na hrbtni strani natisnjen zemljevid Furlanije – Julijske krajine z novo začrtano mejo, ki je presekala zahodni del slovenskega ozemlja. Pogosti motivi s katerimi so v času pod Italijo krasili šolske zvezke in s tem načrtno širili fašistično propagando so bili še podobe Mussolinija ter otrok v značilnih balilla¹ šolskih uniformah pri različnih šolskih in športnih aktivnostih. Seveda pa niso vsi zvezki služili zgolj politični propagandi. Med tistimi, ki jih hranimo v Tolminskem muzeju jih je kar nekaj s poudarjeno vzgojno in izobraževalno noto (npr. mladi čevljar pri delu na prednji platnici ter tabela s poštevanke na zadnji strani; risba Ostržka (Pinocchio) na naslovnici ter del besedila njegove zgodbe na hrbtnem delu zvezka), kar nekaj pa je tudi zvezkov z naslovnico okrašeno v secesijski maniri.

Vpliv Italije se nadaljuje tudi v zvezkih iz obdobja po 2. svetovni vojni. Med zanimivejšimi primerki, ki kažejo na to je zvezek Marije Taljat iz Tolmina, na katerem je na naslovnici natisnjena podoba gospodovalnega Mussolinija, notranjost pa skriva

1 Opera Nazionale Balilla (ONB) je bila italijanska fašistična mladinska organizacija, ki je bila vključena v italijanski šolski sistem in je pomagala pri vzgoji otrok. Pod tem imenom je delovala od leta 1926 do 1937, potem pa je bila vključena v mladinsko sekcijo fašistične stranke imenovano Gioventù Italiana del Littorio (GIL).

Novost učnega programa po drugi svetovni vojni je bilo učenje angleškega jezika, ki je postal glavni tuji jezik. (Arhiv TM)

vznesene, domoljubne nareke, ki občudujoče opisujejo novo državo Jugoslavijo in njenega predsednika Tita. Starega zvezka, pisanega leta 1945, se najbrž ni splačalo zavreči, saj je bilo do novega v prvih povojnih letih težko priti. Marija je zato sporno Ducejevo podobo na naslovnici premišljeno skrila pod ovojni papir in se tako izognila neljubim pripombam ali celo morebitni kazni. Ovojni papir, v katerega so učenci, dijaki in drugi nekdanj zavijali zvezke, pa je imel predvsem drug namen. Z njim so zaščitili platnice zvezkov pred umazanijo in poškodbami, polepšali njihovo dolgočasno zunanost in jim s tem dali osebno noto, pri tem pa pogosto nenačrtno reklamirali tudi različne izdelke, trgovine in blagovne znamke. Pred uvedbo ovojnega papirja izdelanega prav za zavijanje zvezkov so namreč uporabljali kar ovojni papir, v katerega so v trgovinah trgovci zavijali kupljeno blago. In ker je bila ta papir pogosto potiskan z logotipi trgovin in blagovnih znamk, so zvezki zaviti v tak papir lahko tudi odličen vir za proučevanje te teme.

V številnih zvezkih iz časa po 2. vojni, ki se nahajajo v naši zbirki, pa se odražajo tudi številne spremembe šolskega sistema in uvajanje sodobnejšega načina poučevanja. Dotedanjim jezikom se pridruži učenje angleškega jezika, ki kmalu prevzame vodilno vlogo, v zvezkih kemije, fizike in biologije se nahajajo poleg besedila tudi številne barvne risbe poskusov, delov človeškega telesa in drugega učnega gradiva. Vsaj v prvih desetletjih po vojni je še vedno pomemben tudi lep opis, oblika zapisanega in urejenost zvezka. V matematičnem zvezku Oskarja Kofol iz leta 1955 sta na primer pod uporabnimi matematičnimi nalogami še vedno dve oceni: ena za obliko in druga za delo. Prav tako je bilo

